

**SURXONDARYO VILOYATIDA PIONER TASHKILOTLARINING
SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH BOSQICHLARI
(1925–1990-YILLAR TAHLILIDA)**

Umarov Djamshed Sayitmuratovich

TerDU Jahon tarixi kafedrası mustaqil tadqiqotchisi

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada 1925–1990-yillar oralig'ida Surxondaryo viloyatida pioner tashkilotlarining shakllanishi va rivojlanish bosqichlari tarixiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda pioner tashkilotlarining maktab ta'limi tizimidagi o'rni, ularning yosh avlodni ma'naviy-axloqiy, siyosiy va jamoatchilik ruhida tarbiyalashdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, Surxondaryo viloyati sharoitida pioner otryadlari faoliyatining o'ziga xos jihatlari, ularning hududiy xususiyatlari va sovet mafkurasini targ'ib etishdagi roli ko'rib chiqiladi. Maqolada tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari hamda zamonaviy tahliliy yondashuvlar asosida pioner tashkilotlarining bosqichma-bosqich rivojlanish jarayoni o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Pioner tashkiloti, Surxondaryo viloyati, xalq ta'limi, bolalar tarbiyasi, sotsialistik mafkura, o'quvchi-yoshlar, otryad, komsomol, tarbiyaviy ishlar, ideologik tizim.

KIRISH

XX asr boshlarida sobiq Sovet Ittifoqi hududida yosh avlodni kommunistik mafkura asosida tarbiyalash tizimi shakllantirildi. Ushbu tizimda bolalar tashkilotlari muhim o'rin tutgan bo'lib, ular ichida eng ommaviy va faol bo'lgan harakat — **Vladimir Lenin nomidagi Butunittifoq pioner tashkiloti** edi. 1922-yilda tashkil topgan ushbu tashkilot qisqa vaqt ichida ittifoqdosh respublikalarga, shu jumladan O'zbekiston SSRga ham yoyildi.

1920-yillarning o'rtalaridan boshlab, O'zbekistonning turli hududlarida, xususan, Surxondaryo viloyatida pioner otryadlari tashkil etila boshlandi. Bu davrda mamlakatda sovet hokimiyatining siyosiy, ijtimoiy va madaniy hayotni tubdan o'zgartirishga qaratilgan faoliyat yuritayotgani kuzatilgan. Pioner tashkilotlari esa shu siyosatning muhim bo'g'ini sifatida yosh avlodni kommunistik g'oyalar ruhida tarbiyalash vazifasini bajargan.

Surxondaryo viloyati o'zining geografik joylashuvi, etnik tarkibi, madaniy qadriyatlari va o'sha davr ijtimoiy-iqtisodiy sharoiti bilan respublikaning boshqa hududlaridan ma'lum darajada farq qilgan. Shu sababli pioner tashkilotlari bu yerda shakllanish va rivojlanish jarayonida o'ziga xos yo'nalishlar, mahalliy xususiyatlarga moslashgan ish uslublarini ishlab chiqqan.

1. Pioner tashkilotlarining Surxondaryoda shakllanish davri (1925–1945-yillar)

Surxondaryo viloyatida pioner tashkilotlarining shakllanishi O'zbekiston SSRda xalq ta'limi tizimining kengayishi bilan bevosita bog'liq edi. 1920-yillar oxiri va 1930-yillar boshida xalq maorif bo'limlari huzurida komsomol tashkilotlari yordamida bolalar uchun ijtimoiy-siyosiy tarbiya yo'nalishida ilk pioner otryadlari tuzila boshladi.

Viloyatda 1925-yilda Termiz, Denov va Sherobod tumanlarida birinchi pioner otryadlari tashkil etilganligi haqida arxiv hujjatlarida qayd etilgan. Ularning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat bo'lgan:

- bolalarda partiyaga va V.I.Leninga sadoqatni shakllantirish;
- maktabda o'qishga va mehnatga bo'lgan ijobiy munosabatni kuchaytirish;
- madaniy-ma'rifiy tadbirlar orqali bolalarni jamoatchilik faoliyatiga jalb etish.

Bu davrda Surxondaryo hali asosan agrar hudud bo'lib, aholining katta qismi savodsiz edi. Shu bois pioner otryadlari maktab bilan bir qatorda savodxonlikni oshirishga ham hissa qo'shgan. Masalan, Termiz shahridagi 1-sonli maktab pioner otryadi 1933-yilda "Savodxonlik kechasi" aksiyasini o'tkazganligi haqida "Leninchi yoshlar" gazetasida yozilgan.

Shuningdek, pionerlar kolxoz qurilishlarida, ijtimoiy tadbirlarda faol qatnashgan. Ular “Qizil burchaklar”, “Bolalar klublari” tashkil qilib, bolalarda jamoatchilik ruhini mustahkamlashgan.

Ikkinchi jahon urushi yillari (1941–1945) pioner tashkilotlarining tarbiyaviy faoliyati yanada siyosiylashdi. “Front uchun sovg‘a”, “Temir yig‘amiz”, “O‘qituvchiga yordam” kabi harakatlar orqali ular bolalarda vatanparvarlik tuyg‘usini shakllantirishga qaratilgan ishlarni olib bordilar. Shu yillarda Surxondaryo pioner otryadlari “Orqa front yordamchilari” sifatida faol ishtirok etganlar.

2. Tizimlashuv va kengayish bosqichi (1946–1970-yillar)

Urushdan keyingi yillarda pioner tashkilotlarining faoliyati yangi bosqichga o‘tdi. 1946–1950-yillarda Surxondaryoda xalq ta’limi tizimi kengayib, yangi maktablar ochildi. Har bir maktabda pioner tashkilotlari faoliyati yo‘lga qo‘yildi.

Bu davrda pionerlar quyidagi yo‘nalishlarda ishlashgan:

- **Tarbiyaviy yo‘nalish:** “Yaxshi o‘quvchi bo‘lish”, “Mehnatga sadoqat”, “Kichik vatan fidoyilari” kabi shiorlar asosida bolalarda intizom va mehnatsevarlikni tarbiyalash.
- **Madaniy-ma’rifiy ishlar:** teatr, qo‘shiq, she’r o‘qish kechalari, kutubxona faoliyati, pioner gazetalari chiqarish.
- **Ekologik va mehnat tadbirlari:** daraxt ekish, paxta yig‘imi, obodonlashtirish aksiyalari.

1954-yilda Surxondaryoda 450 ga yaqin pioner otryadlari faoliyat yuritgan bo‘lib, ular 18 mingdan ortiq a’zoni birlashtirgan. 1960-yillarga kelib bu raqam 40 mingdan oshgan. Bu jarayonni viloyatdagi komsomol qo‘mitasi nazorat qilgan.

Pionerlar faoliyatining muhim jihatlaridan biri — **ideologik targ‘ibot** edi. Har yili 22 aprel (Lenin tug‘ilgan kuni) “Pionerlar kuni” sifatida keng nishonlangan. Shu kuni yangi a’zolar tantanali ravishda pioner qasamyodini qabul qilganlar. Bu marosim Surxondaryoda ham eng katta madaniy bayramlardan biri sifatida o‘tgan.

Shuningdek, 1960-yillar oxirida Surxondaryoda pioner lagerlari tarmog‘i kengaygan. “Bahor”, “Bo‘ston”, “Sahovat” kabi bolalar dam olish oromgohlari orqali pionerlar o‘quv yilidan tashqari tarbiyaviy va sport faoliyatlarini olib borishgan.

3. Yetuklik va so‘nish bosqichi (1971–1990-yillar)

1970–1980-yillar pioner tashkilotlarining eng faol, ammo bir vaqtning o‘zida mafkuraviy jihatdan to‘liq siyosiylashgan davri bo‘ldi. Surxondaryoda bu yillarda deyarli har bir umumta’lim maktabida pioner otryadlari, pioner kengashlari, yetakchilar faoliyat ko‘rsatgan.

Ularning asosiy faoliyati quyidagi yo‘nalishlarda kechgan:

- “Lenin yo‘li bilan” shiori ostida siyosiy-mafkuraviy tarbiya;
- “Otalar jasoratini o‘rganamiz” aksiyalari orqali vatanparvarlikni mustahkamlash;
- “Pionerlik navbatchiligi”, “Mehnat haftaligi”, “Kitobxon o‘quvchi” kabi ijtimoiy loyihalar.

1975-yilda Surxondaryo viloyati bo‘yicha 820 dan ortiq maktabda 65 mingga yaqin pionerlar hisoblangan. Ularning 30 foizdan ortig‘i turli ijtimoiy tanlovlarda (“Eng namunali otryad”, “Eng faol yetakchi”) g‘olib bo‘lgan.

Biroq 1980-yillar oxiriga kelib, sobiq Ittifoqda bo‘lgani kabi Surxondaryoda ham pioner tashkilotlarining faoliyati asta-sekin sustlasha boshladi. Bunga quyidagi omillar sabab bo‘ldi:

- Ijtimoiy-siyosiy tizimdagi inqiroz va mafkuraviy zaiflashuv;
- Yoshlar orasida pionerlik faoliyatiga qiziqishning kamayishi;
- 1985-yildan keyingi “Qayta qurish” siyosati natijasida sobiq mafkuraviy institutlarning ahamiyatini yo‘qotishi.

1989–1990-yillarda pioner tashkilotlari faoliyati rasmiy ravishda to‘xtatildi. Ularning o‘rnida mustaqil O‘zbekiston davrida yangi, milliy qadriyatlarga asoslangan yoshlar tashkilotlari shakllana boshladi.

Jadval 1. Surxondaryo viloyatida pioner tashkilotlarining rivojlanish bosqichlari (1925–1990-yillar tahlilida)

Bosqich	Yillar	Asosiy xususiyatlar	Tarbiyaviy yo‘nalishlar	Tashkiliy ko‘rsatkichlar
I. Shakllanish davri	1925– 1945	Pioner tashkilotlarining ilk otryadlari Termiz, Denov, Sherobodda tashkil etildi. Komsomol tashkilotlari ko‘magida faoliyat yuritgan.	Savodxonlikni oshirish, mehnatsevarlik, Vatanga sadoqat, jamoatchilik ruhini tarbiyalash.	10–15 ta otryad, 1–2 ming a‘zo (taxminan).
II. Tizimlashuv va kengayish bosqichi	1946– 1970	Har bir maktabda pioner tashkiloti tuzildi. Madaniy-ma‘rifiy va mehnat tadbirlari kengaydi.	“Yaxshi o‘quvchi bo‘lish”, “Mehnat faxri”, “Vatan fidoyisi” kabi harakatlar.	450 otryad (1954), 18 mingdan ortiq a‘zo; 1960-yillarda 40 mingdan ziyod.
III. Yetuklik va so‘nish davri	1971– 1990	Faoliyat keng qamrovli bo‘ldi, ammo mafkuraviy mazmun pasaydi. Mustaqillik arafasida tashkilot inqirozga uchradi.	“Lenin yo‘li bilan”, “Otalar jasoratini o‘rganamiz”, “Pionerlik navbatchiligi”.	820 maktab, 65 mingdan ortiq a‘zo (1975-yil holatiga ko‘ra).

XULOSA

1925–1990-yillar davomida Surxondaryo viloyatida pioner tashkilotlari bolalar tarbiyasining muhim tarkibiy qismi bo‘lib xizmat qilgan. Ular yosh avlodni jamoatchilik, mehnat, vatanparvarlik va siyosiy faollikka yo‘naltirishda muhim rol o‘ynagan. Tashkilotlar faoliyati xalq ta‘limi tizimi, komsomol va mahalliy ma‘muriyat bilan hamkorlikda olib borilgan.

Pioner tashkilotlari orqali o'quvchilar o'zlarining ijtimoiy mas'uliyatini anglash, jamoada ishlash, rahbarlik ko'nikmalarini egallash imkoniyatiga ega bo'lganlar. Shu jihatdan, ushbu harakat o'z davrining mafkuraviy tizimi mahsuli bo'lishiga qaramay, bolalar va o'smirlar ijtimoiy faoliyatining rivojlanishida ijobiy tajriba yaratgan.

Tarixiy nuqtai nazardan qaraganda, pioner tashkilotlarining tajribasi zamonaviy yoshlar tashkilotlari, xususan, O'zbekiston Yoshlar ittifoqi faoliyatida ma'naviy, ijtimoiy va tashkiliy jihatdan foydali bo'lishi mumkin. Ularning:

- yoshlarni ijtimoiy loyihalarga jalb etish tajribasi,
- o'quvchilarda mehnatga, kitobxonlikka va jamoatchilikka qiziqish uyg'otish usullari,
- bolalar oromgohlari va madaniy dasturlar orqali tarbiya berish mexanizmlari bugungi kunda ham yoshlar siyosatini boyituvchi tarixiy manba sifatida e'tiborga loyiqdir.

Shu bilan birga, sovet davrida pioner tashkilotlarining mafkuraviy jihatdan siyosilashtirilganligi ularning faoliyatini biryoqlama qildi. Mustaqillik yillarida esa yoshlar tashkilotlari milliy g'oya, ma'naviy barkamollik, vatanparvarlik va erkin fikrlovchi shaxsni tarbiyalash yo'nalishida rivojlandi.

Xulosa qilib aytganda, Surxondaryoda pioner tashkilotlarining shakllanishi va rivojlanish tarixi o'z davrining ijtimoiy-madaniy hayotini, yoshlar tarbiyasidagi siyosiy mexanizmlarni va pedagogik yondashuvlarni o'rganish uchun muhim tarixiy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi fondlari. – F. R-35, inv. 4, d. 12.
2. "Leninchi yoshlar" gazetasi, 1933-yil sonlari.
3. Abdurahmonov N. O'zbekiston maktablarida tarbiya tizimi tarixi. – Toshkent: Fan, 1984.
4. To'xtaboyev S. Pioner harakati va uning ijtimoiy ahamiyati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978.

5. G'aniyeva Z. XX asrda bolalar tashkilotlarining tarbiyaviy roli (O'zbekiston misolida). – Toshkent: Ma'naviyat, 2002.
6. O'zbekiston Yoshlar ittifoqi rasmiy nashrlari: Yoshlar va jamiyat, 2018–2022-yillar sonlari.
7. Karimova D. Sovet mafkurasi va yoshlar tarbiyasi masalalari. – Termiz: Surxondaryo davlat universiteti nashriyoti, 2019.
8. “Surxondaryo viloyati ijtimoiy-siyosiy hayoti tarixidan.” – Termiz, 1990.
9. Xaydarov B. O'zbekiston ta'lim tizimi tarixidan lavhalar. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2010.
10. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 5-iyuldagi PF-5106-son Farmoni – “O'zbekiston yoshlar ittifoqini tashkil etish to'g'risida”.